

ВИЗНАННЯ МІСЬКИМИ ДУМАМИ ВЛАДИ УЦР У ЛИСТОПАДІ – ГРУДНІ 1917 р.

За висловом Т.Гунчака “ахіллесовою п'ятою української революції були міста”¹. Результати перших демократичних виборів в Україні, муніципальної кампанії 1917 р., свідчили – лише в окремих регіонах, насамперед у Київській, Полтавській, певною мірою у Чернігівській, Волинській та Подільській губерніях, українська ідея користувалася значною популярністю серед міського населення, причому, здебільше, серед малих та середніх міст. Києвоцентричність українського національного руху, за твердженням В.Верстюка, підтверджується “величезною кількістю поки що не введеного до наукового обігу матеріалу”². На інших теренах в містах панували російські, єврейські, польські партії, ставлення яких до українського руху коливалося від байдужого до ворожого.

Отже, розраховувати на підтримку переважної більшості сформованих на демократичних засадах міських самоврядувань Центральної раді, на перший погляд, не доводилося. Між тим саме вони розглядалися як одна з опор нової влади, запорука ствердження нової форми держави, що мала б спиратися, насамперед, на волю народу. Зрештою, результат перевершив найсміливіші сподівання, що, втім, не врятувало УЦР від поразки. Цей аспект утворення УНР досі лишався майже не дослідженим, що й зумовило вибір теми статті.

Після повалення більшовиками Тимчасового уряду у Петрограді і проголошення переходу влади до рад єдиним легітимним центром державної влади в Україні лишився Генеральний секретаріат. На відміну від більшовиків, українська влада, хоч і мала суттєві претензії до міських самоврядувань, не вважала за можливе руйнувати систему обраних демократичним шляхом дум і земств. Навпаки у своїй відозві від 3 листопада Генеральний секретаріат запевняв, що буде “опиратися на органи самоврядування, котрі і являються органами місцевої влади.”³ III Універсал наказував Генеральному секретаріату: “Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами вищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення

найтіснішого зв'язку і співробітництва його з органами революційної демократії”.⁴ В результаті перед міськими думами поставила досить проста дилема: або визнати те, що сталося в Петрограді, а разом з цим власне безсилля й таким чином піти у небуття – фактично зректися влади, або визнати УЦР і разом з нею спробувати відстояти свої законні права.

Оцінюючи мотиви вибору місцевих самоврядувань, історики радянського часу відзначали: “Займаючи до Жовтня великодержавні шовіністичні позиції, завзято їх відстоюючи, думи після перемоги соціалістичної революції без особливих вагань виступили на підтримку Центральної Ради і її Генерального секретаріату, розглядаючи їх в якості законної влади на Україні.”⁵ З свого боку український історик і громадський діяч Д.Дорошенко стверджував, що після жовтневого перевороту навіть у неукраїнських колах “...з відділенням України від збільшовиченої Москви, надіялись на збереження у нас ладу і спокою”⁶. Як пояснювала одна з волинських газет, “під час безвладдя будь-яка влада гарна”⁷. Гласний полтавської думи кадет Д.Корецький заявив: “Ми визнаємо вищу владу Центральної Ради, тому що немає іншої вищої влади над нею”⁸. За спостереженням одеської газети: “Страх перед більшовицьким терором такий великий, а рада... так вміло використала і користується цим страхом, що українська орієнтація стала загальним явищем на всій Херсонщині.”⁹

Йдеться, звичайно, про прихильників політичних сил небільшовицького гатунку – російських та єврейських поміркованих соціалістів, кадетів. Саме вони переважали за результатами муніципальної кампанії у міських думах й, відповідно, вирішальною мірою вплинули на прийняття принципових рішень міськими самоврядуваннями у листопаді – грудні 1917 р., якими визнавалася влада УЦР.

Водночас вважаємо за необхідне наголосити – принаймні для частини міських дум вони не стали несподіваними і неприродними. Не очікуючи жовтневого катаклізму Полтавська, Чернігівська, Бердичевська та деякі інші міські думи висловили свою підтримку УЦР. Це безпосередній результат розгортання українського руху в містах, зокрема, активної діяльності гласних нових нецензових дум – представників українських сил незалежно від їх партійності. Безумовно, зазначений процес – небезпроблемний.

Найшвидше він розгортався в регіоні, де за результатами муніципальної кампанії українські списки завоювали впливові позиції в думах.

Так, 31 жовтня Чернігівська дума закликала “підтримати революційну владу в особі Тимчасового уряду, Ради революції і органів цієї влади – Центральної Ради і Генерального секретаріату”¹⁰. 8 листопада на пропозицію міського голови російського есера П.Соколова дума ухвалила резолюцію, якою УЦР визнавалася тимчасовим парламентом, а Генеральний секретаріат – крайовою владою.

17 листопада на урочистому засіданні з приводу III Універсалу Вінницька дума визнала владу Генерального секретаріата УЦР і пообіцяла у “своїй діяльності підлягати всім розпорядженням української влади.”¹¹ Відомо про такі або подібні рішення Конотопської, Борзенської, Прилуцької, Зеньківської, Роменської, Бердичевської та деяких інших дум.

Несподівані складнощі виникли в Полтавській Думі. Там 31 жовтня гласний від українського міжпартійного блоку, колишній член УРДП В.Андрієвський, запропонував резолюцію, якою Центральна рада визнавалася вищим крайовим органом в Україні. Водночас документ не містив засудження повалення Тимчасового уряду. Вочевидь, місцеві українці, так само як і більшовики, не бачили причин для протестів з приводу його ліквідації. Натомість інша резолюція, запропонована російським есером Ляховичем, жодним словом не згадувала УЦР, але засуджувала більшовиків. В результаті за пропозицію В.Андрієвського проголосували есефи, українські есери і есдеки, а також більшовики, а за Ляховича – всі інші фракції. Ситуація, що склалася, доволі непогано відбивала стосунки між зазначеними політичними силами у Полтаві в попередній період.

Того дня дума виявилася неспроможною дійти до будь-якого рішення. Втім досить швидко з'ясувалося, що сподіватися на відновлення влади Тимчасового уряду неможливо. Крім того, в місті почав діяти совет революції, який явно намагався перебрати владні функції. Такі обставини змусили російських соціалістів і кадетів шукати підтримки в особі УЦР. Принаймні через декілька днів а ні есери, а ні кадати в думі не заперечували проти визнання влади УЦР, намагаючися застерегти лише тимчасовість такого

стану. Позиція більшовиків на той час ще не зазнала змін. Таким чином, збіглися позиції усіх головних фракцій думи, що дозволило прийняти резолюцію, запропоновану есефом Г.Ковалевським. Генеральний Секретаріат УЦР визнавався "єдиною правлячою владою." 11 листопада дума вітала проголошення УНР.¹²

Неоднозначною виявилось ставлення Київської думи. 1 листопада вона визнала "...надалі до відновлення зв'язку з Тимчасовим урядом вищою владою в краї Генеральний Секретаріат Української ради, затверджений Тимчасовим урядом."¹³ Однак III Універсал і проголошення УНР стали для думи непереборним бар'єром. Спеціальне засідання думи 13 листопада з приводу Універсалу ініціювали кадети. На їх думку, Універсал "як по внутрішньому змісту, так і по джерелу свого походження не може бути визнаний актом державної ваги, який має обов'язкову силу."¹⁴ Негативну позицію зайняли також меншовики-оборонці. Решта меншовиків, Бунд, російські есери, з огляду на необхідність мати крайову владу, висловилися за визнання Універсалу. Польське коло вітало Універсал, але заперечувало проти соціальних реформ. Єдиною фракцією, яка беззастережно підтримала Універсал, виявилася сіоністська. Після бурхливих дебатів і голосування чотирьох резолюцій дума не змогла прийти до будь-якого рішення. Українським еседам і есерам залишилося від власного імені визнати III Універсал "актом великої історичної ваги".¹⁵

Зрештою, 14 грудня крайовий з'їзд представників міст України визнав Генеральний Секретаріат крайовим урядом, узагальнивши таким чином позиції багатьох дум України.¹⁶

Всі вищезгадані місцеві самоврядування належали до регіону, де, як зазначалося, український рух досяг певних успіхів у містах, отже отримав непогані можливості для відстоювання своїх позицій. Принципово новим у листопаді – грудні 1917 р. стало те, що владу УЦР визнали міські думи (переважно сходу та півдня), від яких такого кроку ще декілька тижнів тому годі було й чекати. Тут хочемо наголосити на важливому, на наш погляд, моменті. Згідно інструкції Тимчасового уряду Генеральному секретаріату влада останнього розповсюджувалася на п'ять відомих губерній. Отже, визнання їх місцевими самоврядуваннями влади УЦР принципового значення не мало, бо вони вже належали до сфери компетенції Генерального секретаріату УЦР. Резолюції на

підтримку останньої мали, здебільше, моральне значення. Інша справа – чотири губернії і північні повіти Чернігівщини (Суразький, Стародубський, Новозибківський, Мглинський), вилучені інструкцією із складу України. Згідно положень зазначеного документу повноваження Генерального секретаріату “можуть бути розповсюджені і на інші губернії або на їх частини у випадках, якщо створені у цих губерніях на засадах постанови Тимчасового уряду земські установи висловляться за бажаність такого розповсюдження”.¹⁷ Отже, визнання міськими думами вилучених губерній (безпосередньо, або у формі згоди взяти участь у виборах до Українських Установчих зборів) зверхності УЦР означало легітимізацію її влади на цих теренах.

18 листопада телеграму Генерального секретаріату з вимогою організувати вибори до Українських Установчих зборів розглянула Катеринославська дума. В резолюції, запропонованій російськими есерами і підтриманій українськими гласними, дії УЦР визнавалися доцільними. Есери вважали за необхідне погодитися з наказом Києва. Однак остаточне вирішення питання кордонів України покладалося на Російські Установчі збори і плебісцит. Єдиною фракцією, що виступила проти запропонованого рішення, виявилася кадетська. Тоді як меншовики, більшовики, єврейські соціалісти, сіоністи підтримали наведену формулу, що дозволило її схвалити “величезною більшістю голосів”¹⁸.

Тричі безрезультатно вносилося до порядку денного питання про визнання зверхності УЦР у Харківській думі. Рішуче проти виступили кадети, які розглядали таке рішення як розпад Росії, та більшовики – вони вбачали в українцях найбільших конкурентів у боротьбі за владу. Інші фракції виявилися менш категоричними: їхні пропозиції зводилися до бажання зачекати скликання Установчих зборів та провести плебісцит. Нарешті, 2 грудня під час четвертої спроби дума ухвалила спільну резолюцію російських і українських есерів. Згідно з цим документом приналежність Харкова до України та влада УЦР визнавалися за умови, “що Україна не буде прагнути до відокремлення від Росії, а лише утворить одну з складових частин федеративної Російської республіки”¹⁹.

Взагалі на Слобожанщині спостерігалось дуже обережне ставлення дум до можливості підпорядкування УЦР. Скажімо, Валківська дума після кількох спроб визначити приналежність

міста фактично делегувала розв'язання проблеми повітовому земству, визнавши його єдиним законним органом влади в повіті.²⁰ Як зазначалося на нараді представників земств, дум, громадських організацій, виборчих комісій частина місцевих самоврядувань Слобожанщини висловилися за приєднання до УНР, частина проти. Але все ж таки більшість наради ухвалила позитивне рішення.²¹ На початку грудня пройшов IV з'їзд представників самоврядувань Харківської губернії, який визнав, "що Українська рада є в даний момент крайовою організованою владою, яка протистоїть більшовицькому захопленню влади" і закликав до об'єднання "всіх сил Харківської губернії навколо Центральної Ради."²² Водночас представники дум і земств зазначили, що остаточне вирішення українського питання належить Всеросійським Установчим зборам.

Херсонщина також не засвідчила однастайності. Дума найбільшого на той час міста України 31 жовтня трактувала поширення української влади на Одесу не інакше як "непорозуміння". Втім через місяць в міському самоврядуванні домінували інші настрої. 6 грудня під час обговорення питання про вибори до Українських Установчих зборів в Одесі лише більшовики, народні соціалісти і Поалей-Ціон виступили за необхідність попереднього проведення референдуму. Інші фракції, насамперед російські есери, а також меншовики, кадети, польські соціалісти, не відкидаючи необхідності плебісциту, пропонували взяти участь у виборах до Українських Установчих зборів, але остаточне з'ясування приналежності Одеси відкласти. Водночас вони застерігали, що Україна обов'язково повинна входити до складу федеративної Росії. Найрішучіше українські домагання підтримали представники ОЄСРП і сіоністів. Зрештою позитивне рішення про приналежність Одеси до України гласні ухвалили консенсусом.²³

15 листопада Миколаївська дума розглянула доповідь представника українських партій з приводу III Універсалу. Найбільшу підтримку українці знайшли у російських есерів. Їх представник В.Костенко наголосив: "...До Ради можна ставитись як до позитивного фактору не лише з точки зору українців, але і з державної точки зору."²⁴ Дума визнала владу УЦР абсолютною більшістю голосів.

На початку грудня з'їзд делегатів дум, земств, деяких рад Хер-

сонщини “в питанні про приєднання до ради... висловився в позитивному сенсі більшістю голосів проти 30 з тих, що утрималися представників міст, які не мали для цього повноважень [всього – 450 делегатів]”²⁵.

12 грудня за приєднання до України і проведення виборів до Українських Установчих зборів проголосувала Бердянська дума²⁶.

Типово відреагували міські думи північних повітів Чернігівщини. Новгород-Сіверська дума, яка наприкінці серпня не бажала і чути про приналежність міста до України, на початку грудня визнала УЦР своєю крайовою владою, щоправда залишивши остаточне право вирішення цього питання за Установчими зборами.²⁷

Новозибківська дума на початку листопада надіслала своїх делегатів водночас на нараду Всеросійського союзу міст і на з'їзд Всеукраїнського союзу міст, діючи таким чином в обох напрямках. Наприкінці листопада думська управа пропонувала досить дивну формулу визнання влади УЦР: “Розпорядження, які йдуть від Чернігівського губернського комісара є для міського управління прийнятними.” І лише 11 грудня дума наважилася поставити крапку і визнала своє підпорядкування Києву, знову залишивши остаточне розв'язання проблеми за Установчими зборами.²⁸

Подібні рішення прийняли: не пізніше 25 листопада – Стародубська дума, 2 грудня – Суразька, 4 грудні – Клишівська, 14 грудні – Мглинська, 19 грудня – Світська дума²⁹.

Звертають на себе увагу досить пізні дати. Вони засвідчують великі сумніви гласних стосовно доцільності ухвалених рішень. Про жодну з політичних партій не можна казати як про постійного союзника українців у визнанні міськими думами влади УЦР. Спектр надзвичайно широкий: від більшовиків до кадетів, в залежності від міста, часу і ситуації. Але все ж таки йдеться про антибільшовицьку акцію. Найпослідовніше українців підтримали російські есери, сіоністи, ОЄСРП.

Зрештою, під безпосередньою загрозою більшовизації України навіть думи, склад яких не можна назвати проукраїнським, вважали за доцільне підтримати українську владу. В такому разі вони старанно обумовлювали приналежність України до складу Росії, а думи сходу, півдня України, півночі Чернігівщини – також право остаточного врегулювання територіального питання Всеросійськи-

ми Установчими зборами та результатами плебісцитів. Подальші події зробили здійснення згаданих вимог неможливим, натомість принципів рішення дум про приєднання до України відіграли певну позитивну роль у становленні української державності в сенсі її легітимізації та визначення території.

Таким чином, скориставшись ситуацією, гласні, представники українських сил, добилися бажаного: більшість міських дум України, які на той час вважалися найлегітимнішими органами влади, у листопаді – грудні 1917 р. підтримали УЦР і визнали її владу.

Парадокс ситуації в тому, що досягнувши мети, яка здавалася на початку лютневої революції майже неймовірною, українські сили потрапили у пастку, розставлену Тимчасовим урядом ще на початку свого існування. Серед його фундаторів панувало занепокоєння, що “будь-які відхилення від існуючих стандартів демократії – є шляхом руху від неї”³⁰. Власне, саме поняття легітимності під час революції має доволі умовний характер. Тоді бажання за будь-яку ціну провести вибори за найдемократичнішим законом, забезпечивши участь найширших кіл населення, обернулося проти їх ініціаторів. Вони зіткнулися з нерозумінням переважної більшості народу мети реформи що проводилася, апатією до незнайомих владних інституцій і, як наслідок, поверненням до традиційних схем управління, цього разу у вигляді влади більшовиків.

УЦР, дії якої були обумовлені демократичною парадигмою, закладеною Тимчасовим урядом, у листопаді – грудні 1917 р. перebrала владу над заснованими ним демократичними інституціями вже на стадії тотальної кризи влади. Зробивши за таких обставин не надто впевнену спробу сконцентрувати навколо себе широке коло невдоволених петроградськими подіями та брутальністю нових претендентів на владу, Центральна рада зрештою лише відтягла крах системи, яка спиралась на демократичні засади.

---

¹ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. – К., 1993. – С. 97.

² Верстюк В.Ф. Українські фрагменти російської мозаїки про революцію // Український гуманітарний огляд. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 116.

- 3 Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. – К., 1996. – Т. 1. – С. 391.
- 4 Там само. – С. 401.
- 5 Гамрецкий Ю.М., Тимченко Ж.П., Щусь О.И. Триумфальное шествие Советской власти. – К., – 1987. – С. 99, 100.
- 6 Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє минуле. – Мюнхен, 1969. – С. 207.
- 7 Трудовая Волянь (Житомир). – 1917. – 14 нояб.
- 8 Вістник Полтавського губернського громадського комітету (далі – Вістник ПГГК). – 1917. – 8 листоп.
- 9 Одесский листок. – 1917. – 8 дек.
- 10 Черниговская земская газета. – 1917. – 1 нояб.
- 11 Робітнича газета. – 1917. – 24 листоп.
- 12 Вістник ПГГК. – 1917. – 31 жовт.; 8, 14 листоп.
- 13 Киевская мысль. – 1917. – 3 нояб.
- 14 Там само. – 12 нояб.
- 15 Там само. – 15 нояб.
- 16 Трудовая Волянь (Житомир). – 1917. – 19 дек.
- 17 Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 214.
- 18 Приднепровский край (Екатеринослав). – 1917. – 21 нояб.
- 19 Народное дело (Харьков). – 1917. – 2 дек.; Южный край (Харьков). – 1917. – 3 дек.
- 20 Известия (Валки). – 1917. – 26 нояб., 10 дек.
- 21 Русская жизнь (Харьков). – 1917. – 28 нояб.
- 22 Народное дело (Харьков). – 1917. – 6 дек.
- 23 Одесские новости. – 1917. – 1 нояб.; Одесский листок. – 1917. – 8 дек.
- 24 Известия (Николаев). – 1917. – 17 нояб.
- 25 Одесский листок. – 1917. – 8 дек.
- 26 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 50.
- 27 Державний архів Чернігівської області (ДАЧО). – Ф. 145. – Оп. 2. – Спр. 854. – Арк. 3.
- 28 Там само. – Ф. 145. – Оп. 3. – Спр. 2788. – Арк. 225, 313; Спр. 2787. – Арк. 150, 151.
- 29 Там само. – Спр. 2792. – Арк. 23; Спр. 2794. – Арк. 40; Спр. 2793. – Арк. 182; Спр. 2786. – Арк. 85; Спр. 2807. – Арк. 204.
- 30 Булдаков В.П. Красная смута. Природа и последствия революционного насилия. – М., 1997. – С. 175.